

№ 641 - от III - № 641 / Ив. Снѣгаровъ

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЪ

СТО ГОДИНИ
ОТЪ
ОСНОВАВАНЕТО НА
ПЪРВАТА БЪЛГАРСКА
ПЕЧАТНИЦА

РЕЧЪ

ДЪРЖАНА НА ТЪРЖЕСТВЕННОТО СЪБРАНИЕ
УСТРОЕНО ОТЪ БЪЛГ. АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЪ
НА 25. XII. 1938.

ОТЪ

ПРОФ. ИВ. СНѢГАРОВЪ

СОФИЯ — ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — 1939

Игоревски

СТО ГОДИНИ ОТЪ ОСНОВАВАНЕТО НА ПЪРВАТА БЪЛГАРСКА ПЕЧАТНИЦА¹⁾

Хвърляйки погледъ върху историята на българския народъ, тя ми се представя като дълга планинска верига съ низини и възвишения, съ падини и върхове. По нейното зигзагообразно било изпъкватъ нѣколко небоустремени върхове, които привличатъ и омайватъ душитѣ ни съ своето животворно сияние. Тѣзи висини сж велики творби на българския духъ, негови многоценни постижения. Тѣ сж главни моменти въ духовното развитие на българския народъ. Създаване на българска писменостъ, покръстване на българитѣ, учредяване на българска църковна иерархия и откриване на българска печатница — ето сжщественитѣ условия за оформяване и закрепване на българския народъ, ето лостоветѣ за развитието на българската духовна култура. Първитѣ три благодатни придобивки бѣха извори на живоносни сокове, които поддържаха живота на българския народъ презъ византийското и турското робство. Въ първитѣ десетилѣтия на XIX в. нашиятъ народъ се явява вече подмладенъ и съ възделение занаяпредъкъ. Но какъ можеше да върви той напредъ, както съседнитѣ му народи, ако не усвоеше и той тѣхната бързина въ развитието на книжнината — раз-

¹⁾ Обстойно изследване по този предметъ ще излѣзе въ сп. „Македонски прегледъ“, год. XI, кн. 3 и 4.

пространеното вече у тѣхъ изкуство на книгопечатане? До появата на печатната книга въ Европа народитѣ сж творѣли своята култура сякашъ съ една ржка. До тогава писмеността се разпространявала твърде бавно — чрезъ преписване и не е прониквала въ широки срѣди. Книгопечатането, изнамѣрено отъ нѣмеца Иоанъ Гутенбергъ къмъ 1446 г., е разпространило свѣтлината на знанието изъ цѣлия свѣтъ и съ това е пробудило много народи. Отъ това благотворно изобретение не закѣснѣли да се възползватъ и славянитѣ. Първата славянска печатница въ Балканския полуостровъ била открита въ 1493 г. въ Цетина отъ иеромонаха Макарий, който по-късно е развилъ славянското печатарство въ Влашко. Другъ единъ черногорецъ Божи-даръ Вуковикъ въ 1519 г. отворилъ печатница въ Венеция отъ желание, както казва, да печати сръбски и бѣлгарски църковни книги, които много намалѣли. Въ Божидаровата печатница е работилъ въ 1566 г. бѣлгаринътъ Яковъ отъ Кюстендилско. Къмъ 1569 г. въ Венеция е действувала славянската печатница на другъ черногорецъ, Иеролимъ Загуровикъ. Неговъ помощникъ билъ Яковъ Крайковъ отъ София. Той разпространявалъ въ Бѣлгария своитѣ печатни издания (богослужебни книги) чрезъ скопския книжаръ Кара-Трифунъ. Отъ тѣзи факти се вижда, че още презъ XVI в. въ Бѣлгария се е чувствувала нужда отъ книгопечатане, и то най-напредъ въ югозападната ѣ частъ, която двамата първи печатари-бѣлгари (ако не сж били едно и сжщо лице) наричатъ Македония. Поради турския гнетъ и общото обедняване, въ бѣлгарскитѣ земи дълго време никой не се решавалъ да отвори печатница, ако и да е имало тамошни люде, които се грижели за развитие на книгопечатането въ Влашко. Бѣл-

гарскиятъ духъ обаче не е билъ сломенъ и не е стоялъ бездеенъ. Когато хомотътъ билъ най-тежъкъ, въ него се зародилъ новъ творчески стремежъ: да се създаде книжнина на престо̀на̀роденъ български езикъ. Този новъ духовенъ погледъ най-напредъ се явилъ въ оная българска земя, която въ старо време е дала на вси славяни книга да четатъ. Дамаскинъ Студитъ въ Солунъ е започналъ да пише църковни проповѣди на говоримъ гръцки езикъ и съ това открилъ на българитъ, че тайната на народния напредъкъ се заключава въ просвѣта на народенъ езикъ. Тѣй нареченитъ дамаскини сж станали основа на новобългарската книжнина. Сега нуждата отъ книгопечатане се чувствувала още повече. Пръвъ католишкиятъ никополски епископъ Филипъ Станиславовъ въ 1651 г. е напечатилъ въ Римъ своето съчинение, наречено „Абагаръ“, написано на новобългарски езикъ, но силно смѣсенъ съ сръбски думи и форми. Неговиятъ примѣръ не е билъ последванъ отъ никой другъ български книжовникъ презъ XVII и XVIII в., ако и да се обогатявала родната книжнина съ съчинения на говоримъ езикъ. Вsrѣдъ тая тъмнина неочаквано блеснали зари изъ предѣлитъ на Охридската патриаршия. Съзнавайки се за българска църква, основана върху апостолското дѣло на св. Климента Охридски, тя искала да втѣлпи на своето паство това съзнание и чрезъ печатно слово. Къмъ 1740 г. била открита сравнително голѣма печатница въ богатия градъ Мосхополе (близо до Корча) съ поддръжката и на охридския манастиръ „Св. Наумъ“. Тази печатница, ако и гръцка по езикъ, била българска по идеи. Тя издала служби и жития на охридскитъ светии, прославяни като просвѣтителѣ на българския народъ, сжщо и многоценни за

славянската филология четиреезиченъ речникъ на мосхополеца х. Даниилъ, който за пръвъ пжтъ е напечатилъ, ако и съ гръцки букви, чиста простонародна българска речъ (битолско наречие).

Мосхополската печатница обаче не можела да отговори напълно на духовнитѣ нужди на българското население, което е копнѣло за слово и книга на разбираемъ езикъ. Съчиненията на българскитѣ книжовници все още се разпространявали по сръдновѣковния начинъ — чрезъ преписване. Отъ тоя застой българската култура била спасена отъ българскитѣ търговци изъ Македония (Скопската област и Разлогъ), които живѣли въ австрийски градове (Виена, Будимъ) или пъкъ се намирали въ оживени търговски сношения съ тѣхъ. Виждайки напредъка на православнитѣ сърби въ Австрия, тѣ се убеждавали, че просвѣтата чрезъ печатна книга е двигателъ на тѣхното духовно-културно развитие. Овладевани били отъ копнежъ да видятъ просвѣтена и своята родина. Тѣ започнали да издаватъ книги, които смѣтали полезни за своя родъ. Така, въ 1801 г. излѣзла на сръбски езикъ „Исторія Славено-болгарскогъ Народа“ на Атанасия Нешковичъ, който я съставилъ по Раичовата „Исторія разныхъ славенскихъ народовъ, най-паче Болгаръ, Хорватовъ и Сербовъ“. Каква тжга за полезна печатна книга е измжчвала интеллигентнитѣ българи, можемъ да сждимъ отъ факта, че българската история на Нешковичъ е претърпѣла три издания въ течение на 10 години. Четена отъ много души, тя е усилявала още повече нуждата отъ книгопечатане. И ние виждаме, че въ началото на XIX в. се увеличаватъ българскитѣ печатни книги въ чужбина. Началото имъ било поставено въ 1806 г. съ Недѣлника на Софрония Вратчански. Въ 1814 г. трима бъл-

гарски търговци отъ Северна Македония сж дали срѣдства, за да се издаде въ Будимъ религиозно-поучителното съчинение на даскалъ хаджи Якимъ Кърчовски „Повѣсть ради страшнаго и втораго пришествія Христова“. Това е първата печатна книга на чистъ народенъ български говоръ или, както казва авторътъ, „на простѣйшій языкъ Болгарскій“. Сладостта отъ нейния звученъ езикъ сж почувствували всички, които я прочели. Скоро пакъ въ Северна Македония (Скопската областъ) се явява другъ новобългарски книжовникъ, иеромонахъ Кирилъ Пейчиновичъ, чието „Огледало“, написано „препростѣйшымъ и не книжнымъ, языкомъ Болгарскимъ долніа Муѣсїи“, било издадено въ 1816 г. въ Будимъ съ срѣдства на попъ Коста Стошичъ отъ Призренъ. Отзивчивостта на българското общество е насърдило хаджи Якима Кърчовски да напише нови трудове все на говоримъ български езикъ и да ги напечати въ Будимъ благодарение на щедритѣ помощи, дадени отъ търговци и други българи изъ разни български градове, най-вече изъ Северна Македония.

Не е известно, какъ се отразило гръцкото въстание отъ 1821 г. върху Северна Македония, но дълги години (следъ последната хаджи Якимова книга отъ 1819 г.) не сж излѣзли печатни новобългарски трудове на тамошни писатели. Огнището на умственото движение като че ли се премѣстило въ Търновска България. Въ сжщностъ пламъкътъ на ученолюбието е обхваналъ българската емиграция въ Влашко и Южна Русия. Заможна и съ развито политическо съзнание, тя се стремѣла да разпространява ревностно западноевропейската просвѣта въ своето отечество. Изъ нея излизатъ писатели свѣтски лица (Петъръ Беронъ, Сапуновъ, Апри-

ловъ и др.), които печататъ свои съчинения (предимно учебни пособия), често съ сръдства на българи емигранти. Следъ отварянето на взаимоучителни училища въ Габрово (1835 г.) и др. български градове, още повече се усилила нуждата отъ учебна книжнина, която не е било възможно да се разшири безъ мѣстно книгопечатане. Съ голѣми разходи и трудности било свързано печатането на книги въ чужбина. Развоятъ пъкъ на учебното дѣло подигалъ народното съзнание и увеличавалъ ученолюбивитѣ и книголюбивитѣ люде, които се нуждаели отъ поучителни книги. Сега повече, отколкото преди 30 години, се вѣрвало въ силата на образованието, основано на научно знание. Невежеството е изворъ на зло, а просвѣтата е негово противоядие. Взелo да се съзнава, че трѣбва да се развие широка просвѣта не само чрезъ училища, но и чрезъ книжнина за възрастнитѣ — толкозъ повече, че ученолюбиви имало не само между умственитѣ работници (свещеници и учители), а и между занаятчиитѣ и търговцитѣ. По тая причина идеята за отваряне българска печатница въ България се заражда, може би, едновременно съ отварянето на Габровското училище. Тя силно е занимавала Априлова и Палаузова, искали тѣ да отворятъ въ Габрово печатница съ български и гръцки букви. И Неофитъ Рилски, който билъ учителъ въ Копривщица (1837—1839), горѣлъ отъ желаніе да уреди българска печатница въ България. Той билъ увѣренъ, че пари ще се намѣрятъ, но много помъчно е да се издействува позволение за печатница. Голѣма била неговата изненада, когато въ 1838 г. се научилъ, че това, за което самъ копнѣлъ, било постигнато не въ нѣкой затѣнтенъ български градъ, а въ втория градъ на Европейска Турция — Солунъ въ едно

време, когато турското правителство не е издавало лесно позволение за отваряне нови печатници.

Почти въ същото време, когато въ Одеса и Копривщица блънували за българска печатница, самоковският книжарь Никола Карастояновъ е направилъ опитъ да отвори българска печатница въ родния си градъ. Неизвестно въ коя година (предполагатъ къмъ 1835 г.), по устни разкази на негови потомци, той купилъ въ Сърбия на ветхо малка ржчна преса и въ Самоковъ печатилъ икони-щампи по дървени калъпи, доставени отъ Св. Гора. Нѣкои наши учени допусчатъ, че Карастояновъ сега (къмъ 1835 г.) е печатилъ съ дървени букви и книги, поради което смѣтатъ, че първата българска печатница била отворена въ Самоковъ, а не въ Солунъ. Обаче основанията на това предположение не сж безспорни. Сетне не е известна нито една книга, напечатана въ Самоковъ не само въ 1835 г., но и следъ това чакъ до 1846 г. Дори да приемемъ, че Карастояновъ се мжилъ да печати книги съ дървени букви, такъвъ наивенъ опитъ не може да се смѣта за начало на сжщинско книгопечатане, за начало на онова културно дѣло, което създадо нова епоха въ живота на българския народъ, извеждайки го отъ срѣдновѣковието и свързвайки го съ западноевропейския свѣтъ — културно дѣло, което усилило процеса на неговото възраждане. Това начало трѣбва да се търси въ отварянето на печатница по западноевропейски образецъ. Въ всѣка областъ на науката и изкуството не ембрионалното (зародишното) действие се взима за начало на нова дейность или нова епоха, а ясно и добре оформеното деятелно начинание: само въ тоя случай има рождение, сир. начало на новъ животъ въ свѣта. Знае се, че преди Гутенберга имало

опити за писмопечатане (ксилография, печатане икони-шампи), но никой не оспорва, че Гутенбергъ е баща на книгопечатането.

Нѣма съмнение, че Никола Карастояновъ се стремилъ да уреди истинска печатница. Въ 1835 г. той купилъ въ Буда-Пеща 150 оки металически църковнославянски букви и ги пренесълъ тайно въ Самоковъ. Но отъ писмата на Неофита Рилски се вижда, че по разни причини тия Карастоянови букви стояли „праздни и недѣйствителны“, както се изразява Неофитъ Рилски, сир. нетурени въ действие, дори въ края на 1838 г.

* * *

Преди хиляда години въ България образованитѣ срѣди се вълнували отъ идеята за по-достъпно за народа българско писмо, съ цель да се ускори развитието на българо-славянитѣ. Глаголицата била мъчна азбука. И ето въ Кутмичевица, гдето се носѣло животворното слово на св. Климента Охридски, се явило ново полесно усвоимо писмо, тѣй наречената кирилица. Сжщо така и въ ново време идеята за българска печатница — тая двигателка на народната просвѣта — била осжществена най-напредъ въ тази областъ, която сега се нарича Македония. Случайно ли е това събитие? Нищо въ свѣта не става случайно. Тая българска земя се различава отъ Старопланинска България по своя външенъ видъ. Тя е пресѣчена отъ много планини надлъжъ и наширъ, и на нѣкои посетители, свикнали съ степни простори, прави впечатление на бедна земя, обременена отъ чуки и канари. Въ действителность тя е надарена съ китни полета и долини, напоявани отъ пълноводни рѣки и украсена сякашъ съ вълшебни изумруди отъ

сладководни езера, въ които всичката небесна красота се отразява като въ чисти и гладки огледала. Тукъ природата не оставя невъзнаграденъ човѣшкия трудъ и съ това благоприятствува да се развие извънредно трудолюбиво и предприемчиво население. Ако зли сили не отнимаха и не отниматъ неговитѣ плодове, това население би се радвало на завидно благоденствие. Въпрѣки лошитѣ политико-социални условия, въ които била принудително поставяна въ разни времена отъ нашественици, тая земя намирала въ себе си жизнени сили да преодолява изкуственитѣ прѣчки и да произвежда материални ценности, които спомагали да се развиятъ въ нея значителни търговски и културни срѣдища. Нѣкои отъ нейнитѣ градове (Солунъ, Сѣръ, Костуръ, Велесъ, Охридъ, Скопие, Кратово) презъ турското робство сж имали оживени търговски сношения съ Западна Европа (Венеция, Виена, Буда-Пеща, Лайпцигъ). Търговията, изисквайки трезвостъ и съобразителностъ, е изостряла ума на хората и развивала у тѣхъ навикъ да пжтешествуватъ, което спомагало да се разшири тѣхниятъ кржгозоръ и да се усили стремежътъ имъ къмъ културенъ животъ. Пжтували въ чужди страни не само свѣтски лица, а и духовни. Духовни лица отъ Македония сж постжпвали въ далечни манастири (въ Влашко, Синай).

Имало и благоприятни исторически условия, за да се развие културна дееспособностъ у македонското българско население. Това население е потомство на най-буднитѣ славянски племена (берзити или бързаци, стримонци), които най-рано отъ всички други славянски племена въ Балканския полуостровъ сж проявили държавотворенъ духъ. Берзития и Славиния сж тѣхни създания. Въ упорития имъ буренъ устремъ

да превзематъ Солунъ се проявявала тѣхната воля да се затвърдятъ въ една културна твърдина, въ противовесъ на Византия. Не безъ висока целъ тѣ се стремили да завладѣятъ и морето. Пакъ тѣзи славяни, наричани вече българи, начело съ царь Самуила, сж водили близо 40 години юначна борба, за да запазятъ българското царство. Тази гигантска борба е запечатила за много вѣкове името България за тая земя, която днесъ се нарича Македония. Удивенъ отъ държавотворната и културностроителна мощъ на това население, завоевателятъ Василий II Българоубиецъ не е посегналъ на духовната му независимостъ, а я узаконилъ чрезъ Българската архиепископия, наричана после патриаршия, въ столицата на Самуила Охридъ. Сега се създакъ върху св. Климентовитѣ основи новъ исторически факторъ, който е движилъ културния развой на македонското българско население. Охридската патриаршия, ако и по нѣкога съ грѣцки висшъ клиръ, винаги е държала знаме, съ което е поддържала у своето паство съзнание, че неговата земя била и е България. Затова дори пламенниятъ борецъ срещу грѣцизма о. Паисий се отнася съ голѣма почитъ къмъ Охридската архиепископия, която смѣта за майка на друга Бълг. църква — Търновската патриаршия. Охридската патриаршия била унищожена въ 1767 г., но свѣтълъ споменъ за нея билъ запазенъ и презъ XIX в. Охридъ и Зографскиятъ манастиръ сж били ревностни пазители на обаяни предания за тая българска светиня. Буднитѣ българи, които се родили, живѣели или действували близо до тѣзи две светилища, сж възприемали тѣхния духъ и копнежъ за всенароденъ възходъ.

Ето изъ такава срѣда се явилъ бащата на българското книгопечатане, архимандридъ хаджи

Теодосий Синайски. Той пръвъ успѣлъ да постигне това, за което толкова много мечтаели и се трудили Априловъ и Палаузовъ, Неофитъ Рилски и Никола Карастояновъ. За съжаление, нѣма достатъчно сведения за живота и дейността на тоя голѣмъ народенъ будителъ и благодетелъ. Хаджи Теодосий билъ българинъ отъ гр. Дойранъ, тъй много прочутъ съ ожесточенитѣ боеве при неговитѣ брѣгове презъ всеобщата война. Китниятъ Дойранъ загина подъ лавата на вражескитѣ гранати. Въ турско време Дойранъ бѣше цвѣтущъ градецъ съ около 7000 жители (къмъ 1900 г.). Амфитеатрално разположенъ при бистритѣ води на своето езеро, подъ закрилата на величествената Бѣлавица, той винаги се показваше на пѣтника миловидно усмихнатъ и приветливо го канѣше да се отбие и се наслади отъ неговитѣ природни дарове. Колчемъ като юноша съмъ минавалъ съ влакъ край Дойранъ, той, оглеждайки се съ моминска свѣнливостъ въ нѣжното свѣтлосиньо езеро, ме обайваше. Неговата естествена красота, въ която се прозираше духовната му чистота, ме унасяше въ далечна свещена за християнитѣ земя, гдето търсѣхъ нему подобенъ образъ, за да схвана по-добре неговото значение. „Ето — казвахъ си самоувѣрено — нашиятъ Капернаумъ, отъ кждето синове на рибари излѣзоха съ апостолски духъ да разнасятъ свѣтлина!“

Поради голѣмия брой православни християни, Дойранъ е станалъ седалище на епископъ, подчиненъ на солунския митрополитъ. Неговата епархия, наричана Поляннска по българското му име Полянинъ, се споменава още въ първитѣ вѣкове на турското робство. Тя била една отъ богатитѣ епископии въ Солунския диоцезъ. Както и въ други мѣста, въ седалището на епископа — Дойранъ се образувалъ сравнително по-

издигнатъ клиръ, който билъ сжщевременно и разпространителъ на църковна грамотностъ. Ще да сж се срѣщали въ селата и манастиритѣ духовни лица, които знаели да четатъ църковнославянски. Понеже въ Полянниската епархия нѣмало гръцко население и гръцкитѣ владици до възраждането не водѣли системна гръцка пропаганда, то гръцкото влияние ще да е било слабо. То ще да се изразявало, както и въ други български епархии, въ това, че гръцкиятъ езикъ се употрѣбявалъ въ епископската канцелария и въ градскитѣ църкви. При такива условия българското население живѣло съ своитѣ стари обичаи и предания, пазѣло е своето народностно съзнание, което ще се прояви силно презъ време на църковната борба. Изъ такава срѣда сж излизали будни люде, които търсѣли просторъ за своя духъ въ свободнитѣ православни земи. Такъвъ билъ дойранецътъ Христофоръ Жефаровичъ. Живѣйки между австрийскитѣ сърби, той написалъ на „славеносербскій“ езикъ съчинение, озаглавено „Стематографія“ и издадено въ Виена въ 1741 г. Съ тая книга той се явява начинателъ на новата срѣбска книжнина, обаче Жефаровичъ не е забравилъ своя български родъ, не се отричалъ отъ народностното си име. Въ своето съчинение той е помѣстилъ герба на България — лъвъ и образитѣ на българскитѣ царе и светии, очевидно, съ родолюбива цель. Братъ му Проданъ, свещеникъ въ Дойранъ, сжщо ще да е билъ крепителъ на народния духъ. Поради широкото влияние на Жефаровичевата „Стематографія“ въ България има мнение, че тя е повлияла и на х. Теодосия Синайски. Това не може да се установи, но нѣма съмнение, че и хаджи Теодосий билъ излжченъ изъ срѣда, пълна съ духовна енергия и съ развито народностно чувство. Споредъ солунско-

дойранското предание, баща му, по име Гого, се преселил въ Дойранъ отъ околнитѣ села. Мирското име на х. Теодосия било Теохаръ. Ученолюбивиятъ му баща го изпратилъ да добие висока наука въ Цариградъ при Гръцката патриаршия. Следъ смъртъта на баща си, младиятъ Теохаръ се върналъ въ Дойранъ, оженилъ се и станалъ свещеникъ въ родния си градъ. Следъ като овдовѣлъ, той напустналъ енорията си и тръгналъ да обикаля изъ Македония (посетилъ Скопие, Велешко и Охридско), може би, съ намѣрение да постъпи въ нѣкой отъ тамошнитѣ голѣми манастири, чиято слава се носѣла и въ родното му мѣсто като просвѣтни огнища. Обаче къмъ 1827/28 г. попъ Теохаръ е заминалъ за далечния Синайски манастиръ, съ представители на който, може би, е ималъ връзки още въ Цариградъ чрезъ тамошния Синайски метохъ. Въ Синай ще да е приелъ монашество съ име Теодосий. Тамъ се отличилъ съ подвижническия си животъ и умствени способности и заради това билъ възведенъ въ чинъ архимандритъ. Около 1831 г., по молба на епитропитъ на солунската църква „Св. Мина“, която се намирала въ българската махала, архим. Теодосий имъ станалъ свещеникъ и сщцевременно билъ таксидиотинъ на своя манастиръ. Въ Солунъ той се срѣщалъ съ тамошнитѣ българи занаятчии (шивачи, зидари и др.), които му предавали своя копнежъ за българска книга. Като таксидиотинъ, той е обикалялъ изъ Македония, за да събира помощи за Синайския манастиръ, и се виждалъ съ по-интелигентни българи (свещеници, учители, търговци). Тогава той ще да се е срѣщалъ съ Кирила Пейчиновичъ и даскалъ Камче отъ тиквешкото село Курешница, учителъ въ голѣмото тиквешко село Ватоша. Ватошкото предание свързва печатарската дейность на х. Теодосия съ да-

скалъ Камче. Не се знае, кога и по какъвъ потикъ се явила у х. Теодосия мисълъ да отвори българска печатница. Може би, тая идея се е зародила у него при разговори съ Кирила Пейчиновичъ, който още въ 1831 г. е билъ стѣкмилъ за издание втория си трудъ Утѣшеніе, грѣшнымъ. Първоначално х. Теодосий ще да е мислѣлъ да направи печатарски опитъ, безъ позволение на властѣта, въ нѣкое отдалечено мѣсто, понеже знаелъ подобно на Неофита Рилски, че е твърде мжно да се добие разрешение за печатница. Споредъ ваташкото предание, търговецътъ Йовко Марковичъ и хаджи Теодосий сж дали пари на даскалъ Камче, който донесълъ отъ Бѣлградъ въ Ватоша „типъ за типосване книги“. Въ това предание ще да се отразява споменъ за печатарски починъ на предприемчивия даскалъ Камче въ връзка съ хаджи Теодосия или по внушение на последния. Обаче до сега не сж известни никакви книги, издадени отъ Камче. Този фактъ ни кара да мислимъ, че сжщинска печатница не е имало въ Ватоша. Ако Камче е печатилъ нѣщо, това ще да сж били иконищампи съ малка ржчна преса.

Хаджи Теодосий, като синайски представителъ, ималъ близки отношения съ Солунската митрополия. Той добре знаелъ, че безъ нейно съгласие не може да се снабди съ позволение за свободно книгопечатане. Цариградската патриаршия, ако и да не е била още надъхана съ гръцки шовинизъмъ, е бдѣла върху печатнитѣ издания на негръцки езици. Хаджи Теодосий е поискалъ разрешение отъ солунския митрополитъ Мелетий, но владиката не се отнесълъ съчувствено къмъ просбата му подъ предлогъ, че необходимитѣ църковнославянски букви трѣбвало да се доставятъ отъ Русия и щѣли да струватъ повече отъ 50,000 гроша. Обаче скоро единъ

евреинъ букволѣяръ, бѣглець отъ Русия, предложилъ на хаджи Теодосия да му приготви потрѣбното количество букви за 5,000 гроша. Митрополитъ Мелетий най-после отстъпилъ предъ настойчивата молба на хаджи Теодосия и издействувалъ разрешение отъ Цариградската патриаршия. Не се знае точно, кога х. Теодосий отворилъ българска печатница въ Солунъ, но въ 1838 г. тя е ми-навала за новооснована и вече работѣла открито. Тя е първата българска печатница на българска земя, и хаджи Теодосий Синайски, наистина, „излази, както призналъ още Маринъ Дриновъ, баща на българското книгопечатание“. Солунъ неочаквано пакъ е блесналъ, както преди близу 1000 години, като общо-български свѣтилникъ; тогава поставилъ началото на българската писменостъ изобщо, а сега е станалъ „люлката на българското книгопечатание“. Презъ 1839 г. или въ началото на 1840 г. солунската печатница е изгорѣла, но скоро била въобновена съ паричната помощъ на Кирила Пейчиновичъ. Тя е работила и презъ 1841 г.. Следъ това нѣма вече известие за нейна дейность. Въ 1845 г. рускиятъ ученъ Викторъ Григоровичъ е видѣлъ само остатъци отъ нея. Разрушена била, изглежда, пакъ отъ пожаръ неизвестно въ коя година (между 1841 и 1845). Нѣма вече никакви писмени вести за хаджи Теодосия. Стариятъ свещеникъ Темилъ отъ солунското село Висока, съвременникъ на х. Теодосия, къмъ 1890 г. помнѣлъ, че нѣколко години следъ пожара (първия) хаджи Теодосий се върналъ въ Дойранъ и тукъ билъ убитъ отъ една стена, която се съборила върху него. Ако може да се вѣрва на това съобщение, хаджи Теодосий, отчаянъ отъ лошия край на любимото си предприятие и подъ тежестта на старостта си, се отказалъ отъ таксидиотската длъжность и изобщо отъ обще-

ствена дейность. Изглежда, че той не е могъл да намъри повторно материална подкрепа, а, може би, се увърлил, че печатницата не ще бжде въ състояние да изплаща дългове.

Хаджи Теодосий е започнал печатарството съ въодушевление и въра въ свѣтлата бжднина на българския народъ. Никакви търговски смѣтки не сж го движели. Той искалъ да добие само една облага: нравствено задоволение, че е билъ полезенъ на своя родъ.

Хаджи Теодосий е почналъ работата си, изглежда, съ желание да даде наржчни книги на малки и голѣми. Първата известна за сега негова книга е излѣзла въ 1838 г. подъ заглавие: Началное учение съ молитвы утреннія Славяноболгарскіи и греческыя. Тя е не само молитвеникъ, а и славянобългарски букваръ.

Многото български поклонници въ Св. Гора се нуждаели отъ пжтеводитель. И на тая върска нужда хаджи Теодосий се отзовалъ съ книгата си Краткое описание двадесять монастырей... въ стои горѣ Аѳонской, напечатана въ м. февруарий 1839 г. Тая книга сравнително скоро била разпродадена. Единъ екземпляръ отъ нея е попадналъ въ Петербургъ въ библиотеката на руския писатель князь П. Н. Вяземски.

Въ 1839 г. хаджи Теодосий издалъ още едно съчинение, озаглавено Служение еврейско. То било съставено на молдовлашки езикъ отъ монаха Неофитъ, бившъ еврейски равинъ. После то било преведено на гръцки, а въ 1837 г. прилепскиятъ български учителъ Георгій Самуркашъ и неговиятъ ученикъ Натанаилъ Стояновичъ (бждещиятъ охридски митрополитъ) го превелъ въ Прилепъ „во простый и краткый языкъ болгарскій къ разумѣнію просто-

му народу“, като имали на ржка влашкия текстъ и гръцкия преводъ.

Следъ възобновението на солунската печатница, първа нейна известна книга е съчинението на Кирила Пейчиновичъ Утѣшеніе грѣшнымъ, което излѣзло въ 1840 г. Хаджи Теодосий го издалъ не само поради договорно задължение и отъ благодарностъ за материалното съдействие на автора, но и защото съ своя книжовенъ усѣтъ добре е схваналъ достоинствата на тая книга, имаща твърде поучително съдържание и написана на простъ езикъ, както се казва въ заглавието ѝ, или по-пълно на простъ скопско-тетовски български езикъ, както е казано въ предговора ѝ. Ние сега я ценимъ главно за нейния народенъ езикъ. Отъ това гледище тя наистина „е едно особно драгоцѣнно произведение на Солунската печатница“, както казва Дриновъ¹⁾. Обаче хаджи Теодосий я ценилъ преди всичко за религиозно-нравственото ѝ въздействие върху четците. Ето защо той е смѣтналъ за нужно да придружи книгата съ свой обширенъ предговоръ, гдето я представя за творение на голѣмъ православенъ учителъ. За насъ тая книга придобива още по-голѣма стойностъ именно съ тоя предговоръ, гдето хаджи Теодосий изпѣква не само като печатаръ и книгоиздателъ, но и като книжовникъ. Неговата речъ е ясна, гладка, стегната, прочувствена и образна. Той пише безъ риторични прикраси, приказва като проповѣдникъ, но безъ жестове — просто, естествено, логично и внушително. Той умѣе да свърже нѣколко видимо различни предмети въ едно цѣло, да ги подведе подъ една обща идея. Той иска да представи народния езикъ като гѣвкавъ ор-

¹⁾ Съчинения, II, стр. 435.

ганъ на висша мисълъ и своето предприятие за всенародна ценностъ.

Въ съчинението си Утѣшеніе грѣшнымъ авторътъ Кирилъ Пейчиновичъ се проявява като опитенъ и красноречивъ проповѣдникъ и катихизаторъ на простонароденъ езикъ. Тая книга е ценна още и като символична картина на сърдечното единение и душевното сродство между двамата народни дейци Кирилъ Пейчиновичъ и хаджи Теодосий. Ние нищо не знаемъ за тѣхнитѣ приятелски срещи, за тѣхнитѣ душевни беседи въ тихата килия на Лешочкия манастиръ, срѣдъ живописнитѣ пазви на Шаръ-планина. Само „Утѣшеніе грѣшнымъ“ е огледалото, въ което се отразява тѣхната дружба, тѣй много полезна за българското просвѣтно дѣло.

Последно хаджи Теодосиево издание било „Книга за наученіе трихъ языковъ, славяноболгарскій и греческыя и карамалицкои“ (сир. турски). Тя била напечатана въ 1841 г., очевидно, съ цель да отговори на практическата нужда, която чувствували българскитѣ търговци и занаятчий въ Солунъ и др. градове да разбиратъ езика на гърци и турци, съ които се намирали въ стопански сношения.

За сега сж известни само посоченитѣ пѣтъ книги на първата българска печатница. Но и по тѣхъ може да се очертае вѣрно голѣмото дѣло на хаджи Теодосия. Вижда се, че той ималъ ясно съзнание за своето трудно предприятие. Той искалъ то да има своя опредѣлена физіономія. Неговитѣ издания си приличатъ по външность (шрифтъ, хартия, корици). Хаджи Теодосий се стараелъ да даде на изданията си възможенъ за тогавашнитѣ условия привлѣкателенъ видъ. Той билъ придирчивъ въ избора на съчиненията, защото не гледалъ

търговски на своето предприятие, а го смѣталъ служба на своя немощенъ народъ.

Отъ хубавия и логиченъ неговъ предговоръ къмъ книгата на Кирила Пейчиновичъ се вижда, че той би могълъ да работи и на книжовното поле, обаче той обичалъ повече обществено-практическата дейность, отколкото умозрителната. Кирилъ Пейчиновичъ пъкъ билъ склоненъ повече къмъ умствена дейность. При все това тѣ сж били съмишленици и съратници. Тѣ се допълвали тѣй, че мжно можемъ да си представимъ единия безъ другия. Кирилъ Пейчиновичъ билъ насърдителъ на авангардния народенъ борецъ — хаджи Теодосий. Единиятъ е сѣялъ върху коравата народна нива, орана отъ втория. Чаровниятъ Люботрънъ сигурно е въздигалъ родолюбивитѣ имъ души къмъ възвишени мечтания, но тѣ сж били съ голѣма житейска опитность и чертаели планъ за постигане на това, що било необходимо и възможно. Тѣ чувствували въ себе си Божия гласъ да ги зове да спасятъ своя народъ отъ тъмнината. Тѣ били убедени, както Софроний Вратчански, че тѣхниятъ любимъ народъ страда преди всичко затова, защото тѣне въ невежество. И се заели да творятъ духовни ценности, които съ своя блѣсъкъ щѣли да отворятъ душата на народа за висши идеи и стремежи. Това било най-необходимо. Тѣ не издигали явно и шумно знамето на народността, както о. Паисий, не възбуждали омраза къмъ гърцизма. За тѣхъ сякашъ не е съществувало духовно иго, сякашъ тогавашниятъ църковенъ строй билъ законенъ. Хаджи Теодосий и Кирилъ Пейчиновичъ отбѣгвали да действуватъ нелегално, революционно. Това се дължало най-вече на тѣхния мирогледъ. Хаджи Теодосий, живѣлъ въ просвѣтена срѣда на Синайския манастиръ, е усвоилъ нейната вѣра въ си-

лата на умствената свѣтлина и нейния стремежъ да побеждава злото чрезъ постепенна и закономѣрна духовна дейность съгласно съ правилото на ап. Павла „вся по чину да бываетъ“. И Кирилъ Пейчиновичъ, манастирски възпитаникъ и просвѣтенъ подвижникъ отъ младини, е усвоилъ дълбоко духа на християнската борба, а житейскитѣ страдания го привикнали да върви по правилото „Бждете мждри като змии и кротки като гълъби“, за да постига успѣхъ.

Двамата македонски сподвижници нищо не говорятъ за св. Солунски братя и тѣхнитѣ ученици. Не пишатъ и не обнародватъ ни повести, ни химни за тѣхъ. При все това тѣ сж таили въ душитѣ си пламъка на славянскитѣ първоучители. Вървѣли досущъ по тѣхния пжтъ, работили по тѣхния методъ: чрезъ свѣтлината на християнската вѣра да разсѣятъ мрака на невежеството. Тѣ копнѣли да развиятъ тѣхното просвѣтно дѣло. По духъ тѣ сж били нови Кирило-Методиеви ученици. Солунската печатница била хубава издѣнка на неувѣхваемото Кирило-Методиево дърво на живота.

Хаджи Теодосий и Кирилъ Пейчиновичъ имали философско-исторически погледъ. Тѣ добре схващали, че историческиятъ животъ е процесъ на развитие, и тѣхниятъ народъ трѣбва да се подбужда къмъ постепенно безбедно развитие. Мждъръ възгледъ, който освѣтлява цѣлата епоха на възраждането, но, за жалость, сѣвсемъ пренебрегванъ отъ сетнешнитѣ български поколения. Какъ щѣло да се затвърди постепенното развитие на българския народъ? И двамата дейци, както Софроний Вратчански, сж били убедени, че за това е необходимо да се просвѣщава народътъ на напълно разбранъ езикъ, да се уреди широка народна просвѣта

Тя ще стане насъщна нужда на българския народъ и заедно съ това ще става все по-голъма и неодолима противоположността между просвѣтения български народъ и църковнитѣ власти, въпросътъ за духовна свобода неминуемо ще се постави и безъ друго ще бжде разрешенъ. Хаджи Теодосий се стремилъ съ своитѣ издания, освенъ да разпространява знания, но и да подчертае и внуши ценността на родния езикъ. Колко високо той е ценилъ народния езикъ, това се вижда отъ неговото вдъхновено, умно и картинно сравнение, че народниятъ езикъ е ключъ отъ желѣзо и чиликъ, който отваря народната душа, за да възприеме свѣтлината на знанието. Тази „твърде интересна характеристика на българския народенъ езикъ“ — казва покойниятъ литераръ-историкъ проф. Пеневъ — е „една характеристика, която би хрумнала само на единъ поетъ, който дълбоко се е сродилъ съ нашия езикъ“. По увѣрението на сжщия, отъ тая характеристика се възхищавалъ и Пенчо Славейковъ. Това откровение Теодосий Синайски е изрекълъ въ едно време, когато се водѣлъ горещъ споръ за български книжовенъ езикъ и граматичи като Неофитъ Рилски, Христати Павловичъ и др. се отдалечавали отъ живия езикъ. Ако би не му се признала друга заслуга, то не може да се отрече, че хаджи Теодосий, разпрѣсвайки изъ Българско книги на говоримъ езикъ, билъ въ сжщностъ глашатай на неразбираната отъ всички истина, че нѣма напредѣкъ безъ народенъ писменъ езикъ. Къмъ срѣдата на XIX в. тая истина, разгласявана отъ Солунската печатница, е станала незиблема основа на новата българска литература.

Солунската българска печатница е проява на усилията на скромния синайски монахъ да стане Солунъ

пакъ свѣтилникъ на българската земя. Обаче хаджи Теодосий не би се устремилъ къмъ тая възвишена цель, ако не е намиралъ насърдчение у народа, който като че ли роптаелъ, че нѣма книги на разбираемъ езикъ, особено ако нѣмалъ сподвижници като Кирилъ Пейчиновичъ, даскалъ Камче и др. Солунската печатница била релефенъ изразъ на високото българско съзнание у х. Теодосия и неговитѣ сътрудници. Тя е велико творение, въ което се проявила духовната енергия на българското население въ Македония. Тя е росно цвѣте, което поникнало и цвѣнало въ ранна българска пролѣтъ, като било хранено отъ жизненитѣ сокове на дойранскитѣ, бѣломорскитѣ и дримско-вардарскитѣ струи.

Следъ четиригодишно свѣтене хаджи Теодосиевата печатница е изгаснала, изчезналъ, може би трагично, и нейниятъ основателъ. Не е угасналъ обаче неговиятъ творчески духъ. Изъ развалинитѣ на Солунската печатница се излъчвало таинствено сияние, което сочело на македонскитѣ българи пътя на новъ животъ. Предания за нея и нейния вдъхновенъ уредникъ благоговѣйно се разказвали отъ стари на млади въ Солунъ и Дойранъ, прояснявалп съзнанието на тамошнитѣ българи и ги насърдчавали за съпротива, дори борба срещу забущувалата грѣцка стихия. Не се минали десетъ години, въ Солунъ другъ пастиръ Божи съ духа на хаджи Теодосия — иеромонахъ Павелъ Божигробски, който сжщо така изгарялъ отъ жалость за своя родъ, искалъ да освети живата българска речъ съ своето недѣлно евангелие, преведено на „богарски ѳезикъ“ и напечатано съ грѣцки букви въ 1852 г. Сжщевременно все въ Солунъ се опиталъ да продължи просвѣтното дѣло на х. Теодосия голѣмиятъ родолюбецъ Кириакъ Дър-

жиловецъ, който отворилъ гръцка печатница и издавалъ български книги съ гръцки букви (напр. недѣлното евангелие на Павла Божигробски). Дали хаджи Теодосиевиятъ духъ не е ободрявалъ родния му градъ да се бори срещу своя безпътенъ владика Мелетий? Дали не е подействувалъ и на Кукушъ — едноутробенъ братъ на Дойранъ —, пръвъ буйно и решително отхвърлилъ духовното иго? Случайно ли е това знаменателно събитие, че въ Македония и Тракия първа Полянинската епархия успѣла да добие български владика? Случайно ли е и това, че тоя полянински архиерей, Партений Зографски (1859—1868), билъ ревностенъ радетель за идеала на хаджи Теодосия — просвѣта на простонароденъ езикъ? Какъ би могълъ гръцкиятъ учителъ въ Дойранъ, ако и назначенъ отъ порочния Мелетий, Андроникъ Йосифчевъ отъ Охридъ да не почувствува сѣнката на хаджи Теодосия и да не заговори на дойранскитѣ младежи за неговия свещенъ заветъ — за българска книга и българско училище? Така започнало просвѣтното движение въ Дойранъ, и още въ времето на Мелетия (1856 г.) се поставило началото на българско училище отъ атонския младъ монахъ Алексий. Дойранскитѣ младежи сж пламнали отъ жажда за българска просвѣта, както е пламтѣлъ тѣхниятъ великъ старецъ хаджи Теодосий. Най-ревностниятъ ученикъ на отца Алексия Киро Христенинъ билъ първиятъ учителъ въ взаимното българско училище, отворено въ 1860 г. отъ епископа Партений. Той вдъхновено е носѣлъ факела на българската просвѣта, въпрѣки гонението на гръцкия владика Мелетий който сполучилъ да измѣсти Партения. Киро Христенинъ билъ усърдно подкрепянъ отъ пламенния родолюбецъ попъ Стаменъ, върлъ противникъ на епископа

Мелетий и баща на Георгий Стаменовъ, пръвъ директоръ на I Софийска мъжка гимназия. Когато Киро Христенинъ отслабналъ отъ борческо напрежение и страдания, веднага се явилъ неговъ замѣстникъ — Христо Телятиновъ, дотогава неговъ помощникъ въ българското училище. Свещената сѣнка на х. Теодосия е привлѣкла въ Дойранъ възторжения младъ родолюбецъ Стоянъ Михайловски, бждеция философъ-поетъ. Свѣтлиятъ духъ на х. Теодосия е ободрявалъ дойранци да запазятъ православната вѣра и да продължатъ борбата срещу духовния потисникъ, до като въ 1911 г. тая мъчителна борба се увѣнчала съ пълна победа: отнели отъ ржцетъ на гръцкия владика своята великолепна църква „Св. Илия“, построена отъ тѣхнитѣ дѣди и бащи къмъ 1842 г.

Запалителнитѣ искри отъ развалинитѣ на хаджи Теодосиевата печатница зараждали новъ животъ и далечъ отъ Дойранъ и Солунъ. Видѣхме, колко живо се интересувалъ Неофитъ Рилски отъ солунската печатница. Сведенията за нейната дейность били блага вѣстъ, която го насърдчавала да действува за осъществение на любимата си мечта. Хаджи Теодосиевото предприятие му посочило правия пѣтъ за постигане на тая цель: да търси посрѣдничеството на нѣкои гръцки митрополити въ България. Отзвукъ отъ смѣлия починъ на х. Теодосия имало чакъ въ Одеса. Василъ Априловъ го смѣталъ за важно събитие, та съ видима радостъ го отбелязалъ въ своя прегледъ на българското образование като общокултурно дѣло. Скоро следъ унищожението на солунската печатница, въ 1843 г. се отворила българска печатница въ Цариградъ. Видима връзка не може да се установи между тѣхъ, но невидимо реално въздействие е имало, което виждалъ и

М. Дриновъ. Отъ културно-просвѣтния подвигъ на х. Теодосия, сигурно, се възхищавалъ и Никола Карастояновъ. Въ минути на мжчително колебание и лутаница, виждайки своитѣ будимски букви въ мрътво състояние, той е черпилъ отъ солунския фаръ бодростъ и потикъ да не спира да мисли за отваряне печатница въ Самоковъ. Той е взелъ урокъ отъ хаджи Теодосиевото начинание, по какъвъ пжтъ трѣбва да върви, за да си осигури свободна печатарска дейность. И той, както х. Теодосий, се обърналъ за съдействие къмъ мѣстния митрополитъ — самоковския, съ чието позволение въ края на 1846 г. е турилъ въ действие своитѣ будимски букви. И сякашъ за да подчертае, че съществува приемство между неговото дѣло и хаджи Теодосиевото, той започналъ своето книгопечатане съ преиздаване на една отъ най-популярнитѣ солунски книги — описание на 20 светогорски манастири.

Ето колко плодотворно било дѣлото на хаджи Теодосия. Ако и краткотрайно, то е оставило дълбока бразда въ полето на народната просвѣта. То е усилило процеса на всенародното възраждане, открило е нова епоха за българския народъ, като го въвеждало въ улея на западноевропейската култура. Освенъ това солунската българска печатница е циментирала идеята за народното единство, стегнала е още по-силно връзките между Македония и другитѣ български земи. Когато Райко Жинзифовъ възторжено е пѣлъ въ Москва (1867 г.).

„Какъ ся ширитъ, ся раздава
Въ Българія горня, долня,
Отъ Вардара до Дунава,
Дума свободна, народна“, — тогава той е далъ картиненъ изразъ на тая вѣковна двигателна идея,

която се осъществила въ солунската печатница. Ако въ първия църковно-народен съборъ (Цариградъ 1871/72 г.) се явили безъ покана, самоволно, представители на македонскиѣ български епархии, не посочени въ султанския ферманъ за екзархийски, и съборътъ ги приелъ, то това било триумфъ на идеята за неразривно народно единство, внушителенъ изразъ на ясно съзнание, че единъ и сщъ народъ живѣе отъ Дунавъ до Бѣло море и Охридъ синъ. Сега или въ друго време, по практически съображения или поради лошо настроение, можемъ да не мислимъ и да не се тревожимъ за земята, наричана съ античното име Македония, дори можемъ да се отричаме отъ нея много пжти. Може да се правятъ усилия да се скъсатъ връзките съ тая земя, чието правилно име е Долна България. Може би, бжднитѣ поколѣния въ българската държава не ще милѣятъ за нея тъй, както вчерашнитѣ и отчасти днешнитѣ. Обаче историята на българския народъ не може да се отдѣли отъ тая земя, гдето редъ вѣкове тя се е тъкала. Ние сме безсилни да измѣнимъ гласа на историята, която велеречиво, неизмѣнно и постоянно казва, че най-голѣми духовни постижения на българския народъ се извършили въ тая земя — подъ омайния плѣсъкъ на бѣломорскитѣ и охридскитѣ вълни и подъ сладкозвучната пѣсенъ на Вардаръ и Струма; че тая земя въ старо време ни е дала книга да четемъ и въ ново време най-първо изъ нея се разнесе родно печатно слово. И българската литература, и българското изкуство, и Българската църква — изобщо цѣлиятъ духовенъ животъ на българския народъ въ всички фази на своето развитие е свързанъ съ тая постърнала сега земя. Наистина, както казва рускиятъ професоръ Селищевъ, „Македо-

нія — колыбель и старой, и новой болгарской письменности. Македонія колыбель болгарскаго возрожденія¹⁾ Тамъ е българскиятъ Витлеемъ, тамъ е българскиятъ Иерусалимъ. Именно затова, че се чувствуваме живо свързани съ тая действително свещена земя за българския народъ, ние сме се събрали днесъ да отдадемъ дълбока почитъ на бащата на българското книгопечатане и да го възхвалимъ за неговия величавъ подвигъ, като двигателъ на българската култура. Слава, вѣчна слава на архимандрита хаджи Теодосия Синайски! Нека винаги бжде свѣтълъ въ душитъ ни споменътъ за тоя голѣмъ народенъ будителъ и просвѣтителъ!

Почитаемо събрание,

Свършвайки своята речъ, осмѣлявамъ се да се обърна къмъ васъ съ молба да ми позволите да изразя чувството, което сега вълнува мене и, може би, мнозина отъ тукъ присѣтстващитѣ.

Въ тоя мигъ на близко общение съ свѣтлия духъ на хаджи Теодосия, въ тоя мигъ, когато съзерцавамъ неговия смиренъ и страдалчески, но милъ образъ, сърдцето ми се вълнува отъ свѣтла надежда и ме кара да се откликна на тжжния гласъ, който се чува изъ долинитѣ и планинитѣ на неговата и моя родина!

— Не плачи, майко моя, мила татковино! Не плачи! Знамъ, че тежко е твоето тегло. Голготски сж твоитѣ страдания. Безпощадни сж твоитѣ врагове. Но, въпрѣки всички зли воли, ти нѣма да загинешъ. Ти, която си родила такива духовни великани като всеславянскитѣ първоучители св. Кирилъ и Методий; ти, която си

¹⁾ Очерки по македонской діалектологіи, Казань 1918, стр. 283.

дала такъво лъчезарно свѣтило като всебългарския първоучитель св. Климентъ Охридски; ти, която си откърмила такива дивни чеда като Неофитъ Рилски, Кирилъ Пейчиновичъ и хаджи Теодосий Синайски, като Жинзифовъ и двата Миладина — ти нѣма да изчезнешъ, не ще бждешъ обезличена. Ти, земьо света, пакъ ще засияешъ и вѣчно ще блестишъ, защото не се гаси туй, що не гасне — духътъ на роденъ.

Скенирано за:

www.strumski.com

Библиотека „Струмски”
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres